

ІНСТИТУТИ ГАРАНТІЙ В ПРОЦЕСАХ ІНКОРПОРУВАННЯ

Анотація. *Стаття присвячена розгляду механізмів гарантій щодо схоронності та цільового використання засобів, сформованих за розміщенням акцій, як умови розвитку корпорацій.*

Ключові слова: корпорація, інкорпорування, інститути, механізми гарантій розміщення акцій.

Аннотация. *Статья посвящена рассмотрению механизмов гарантий сохранности и целевого использования средств, собранных в процессе размещения акций.*

Ключевые слова: корпорация, инкорпорирование, институты, механизмы гарантий размещения акций.

Annotation. *The paper considers the mechanisms of guaranties as to saving and specific usage of assets created when investing in shares as conditions of corporate development.*

Key words: corporations, incorporating, institutes, mechanisms guaranties of investing in shares.

Постановка проблеми. Перехід України до ринкової економіки в контексті її сучасних структур об'єктивно зумовлює увагу до інституціональної теорії, котра в аналізі ефективності суспільного виробництва зосереджує увагу на ефективності економічних структур в контексті еволюції економічних систем, їх базових основ та поведінки учасників економічної діяльності. У вирішенні питань конкурентоспроможності національної економіки корпорації, тобто акціонерні товариства відкритого типу, відіграють вирішальну роль. Вони є локомотивами національної економіки. Тому дослідження процесів інкорпорування, механізмів гарантій підписки на акції як умови створення корпорацій має принципове значення.

Аналіз публікацій. Інституціональні основи розвитку корпорації знайшли відображення в працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, зокрема в працях А. Берлі, Г. Мінза, О. Уільямсона, В. Тамбовцева, Г. Назарової та ін. В роботах науковців дослідження отримали проблеми корпоративного управління та контролю, організаційних структур, трансакційних витрат, контрактних відносин тощо. Але дослідження не мають завершального характеру, оскільки проблеми створення та ефективного функціонування корпорацій – це канва розвитку сучасної ринкової економіки. Для країн, що здійснюють перехід до ринкової економіки, проблема інституціональних основ корпорації є до того ж і складною. Складність зумовлена перш за все тим, що специфікація прав власності та їх захисту як загальна інституціональна основа розвитку ринкової економіки, в тому числі і розвитку корпорації, ще не отримала необхідного законодавчого рівня вирішення.

Метою статті є розгляд механізмів гарантій щодо схоронності та цільового використання засобів, сформованих за розміщенням акцій, як інститутів інкорпорування.

Виклад основного матеріалу. Перш за все треба відмітити, що інституціональна теорія як інструмент аналізу соціально-економічних явищ та процесів набрала актуальності наприкінці XIX – початку XX ст. Це було пов'язано зі становленням ринків недосконалої конкуренції, розвитком промислових корпорацій та перетворенням їх у первинні структури ланки суспільного виробництва, а також суттєвих змін в соціальній структурі суспільства. Розвиток корпорацій мав об'єктивну основу, він був відгуком на розвиток II промислової революції, перетворенням її досягнень в технічну основу господарської діяльності підприємств.

В інституціональному плані корпорація у порівнянні з індивідуальними капіталістичними підприємствами є складним соціально-економічним утворенням, що має принципові особливості. В характеристиці цих особливостей необхідно звернути увагу на таке:

– корпорація є юридичною особою, утворення якої відбувається за визначеними законодавством країни правилами та процедурами;

– утворення статутного капіталу в процесах інкорпорування відбувається на підставі процесів централізації в суспільстві грошових коштів, капіталів, майна, різного роду прав власності;

– основу функціонування та розвитку корпорації складає розмежування капіталу на капітал-функцію і капітал-власність. На підставі капіталу-функції зорганізуються процеси управління процесами праці. На підставі капіталу-власності в формі наглядової ради, ревізійної комісії формується внутрішній корпоративний контроль за діяльністю менеджерів;

– розвиток корпорації є організаційним відгуком на потреби і можливості прогресивного розвитку продуктивних сил, вирішення тих народногосподарських проблем, що не під силу окремим індивідуальним підприємцям або товариствам на паях. Розвиток корпорації відбувається на новій технічній основі, котра приймає форму специфічних активів. Особливістю цих активів є перш за все велика вартість, ринкова ціна і складність перетоку капіталу в інші галузі. Це зумовлює, по-перше, вже на момент інкорпорування мати техніко-економічне обґрунтування створення корпорації: потенційні споживачі і ємність ринку, очікувані прибутки, норма капіталізації, дивіденди, період окупності авансованого капіталу, майбутня ринкова ціна корпорації і акцій

тощо. По-друге, специфічність активів зумовлює новий погляд на організацію праці, професійність кадрів, їх мотивацію, стимулювання праці з орієнтацією на результати та розвиток творчого потенціалу працівника. Безумовно, дані особливості відбиваються у більш високому рівні заробітної плати та розвитку не грошових форм мотивації та стимулювання якості праці;

– необхідно підкреслити, що акціонерна форма підприємництва за своєю сутністю є формою зняття антагоністичного характеру протиріч у відносинах між найманими працівниками і роботодавцями. Основою розвитку корпорації є партнерський тип соціально-трудова відносин. З розвитком НТР в силу цього корпорації закономірно стають організаціями, відмінність яких полягає в тому, що складовою цілей розвитку корпорацій стають цілі, інтереси персоналу;

В контексті переходу України до ринкової економіки необхідно підкреслити, що корпорації в якості типових форм організації виробництва – це явища капіталістичного способу виробництва. Їх розвиток пов'язан з суспільним поділом праці і специфікацією прав власності на ресурси, тобто загальними умовами ринкової економіки як типової форми суспільного виробництва. В силу цього для України більш актуальним є не проблема вирішення конкурентоспроможності колишніх радянських багатопрофільних промислових об'єднань, а створення нових корпорацій – носіїв нового інноваційного шляху та етапу розвитку.

Кожна із представлених особливостей або елементів, що забезпечують розвиток корпорації в цілому, в свою чергу мають системний характер, свій набір елементів і структуру. Незавершеність на рівні системи або окремих важливих елементів негативно позначається на розвитку корпорації в цілому. На відміну від інших форм організації виробництва корпорації для свого розвитку потребують достатньо розгорнутого законодавства: низки норм, правил, процедур, порядків тощо, як інститутів. Серед інститутів, що виступають основами розвитку корпорації, особливу роль відіграють механізми гарантій щодо схоронності та цільового використання вкладів. Відповідність законодавчих норм вимогам створення корпорації потребує з'ясування, що таке інститут.

Поняття інституту є базовою категорією інституціональної теорії. Не дивлячись на тривалий термін обговорення, визначення сутності інституту ще не має завершального характеру і це є перш за все причиною низької ефективності ринкових реформ, розвитку корпорацій. Серед існуючих підходів, точок зору, на наш погляд, заслуговує увагу позиція Є.Шаститко, котрий в якості компромісу між необхідністю і неможливістю надати однозначне визначення інституту пропонує зупинитися на трьох його найбільш важливих характеристиках [1, с. 49–50]:

- 1) Вчинки людей чи стереотипи поведінки, які можна спостерігати й ідентифікувати.
- 2) Правила (у широкому розумінні слова, включаючи звички, звичаї, норми), що опосередковують відносини не тільки між людьми, але й ставлення людини до самої себе.
- 3) Народні погляди (чи забобони), що подають інформацію, для усвідомленої, осмисленої участі у житті суспільства.

В якості обов'язкового компоненту інституту Є.Шаститко, як і інші дослідники, розглядає механізм санкцій, що застосовуються до порушників правил, що у свою чергу передбачає існування механізму виявлення порушників (контроль).

Якщо узагальнити наведений підхід, то нескладно бачити, що у визначенні інституту в контексті розвитку економічної діяльності, організаційних структур, в тому числі і корпорацій, мова йде про людей, їх погляди, відносини, поведінку. Звідси інститути (формальні правила) доцільно розглядати в якості організаційних форм виробничих відносин, їх характеру, що приймає форму системи правил і відповідної поведінки учасників економічної діяльності.

Дійсно, у розвинутих економічних системах процеси праці, тобто трансформації ресурсів у готову продукцію, мають динамічний характер. Ця динаміка зумовлює зміни в організації праці, технічній та технологічній основі виробництва, професійному складі кадрів та змісту праці. Безперечно, розвиток процесу праці відбивається і у випуску нових товарів. Динаміка процесу праці в конкретних формах є динамікою продуктивних сил. Тобто в дійсності продуктивні сили виступають в формі конкретних професій, виробництв, засобів виробництва, продуктах. Зміни в процесах праці відбуваються як на рівні продуктивних сил, так і виробничих відносин. Перш ніж продовжити розгляд того, що інститути є організаційними формами виробничих відносин, їх характеру, відмітимо, що в сучасній економічній теорії в країнах колишнього соціалізму існує тенденція ігнорувати дане поняття, очевидно на підставі того, що даним поняттям активно користувались класики марксизму. В такому разі пропонуємо на вибір користуватись такими поняттями західної економічної думки як трудові відносини [employee relations], індустріальні, промислові відносини [industrial relations], трудові відносини [labor relations], що в своїх сутнісних моментах тотожні поняттю виробничих відносин, охоплюють весь спектр відносин між найманими працівниками і роботодавцями, менеджерами [2, с. 114, 172, 200].

Зміни в характері виробничих відносин приймають форму змін в системі перш за все норм, порядків, правил і т.д, тобто інститутах. Наприклад, заміна обладнання на більш продуктивне зумовлює зміни у нормах праці та їх розцінках, системі стимулювання, умовах праці. На рівні підприємств зміни в системі правил можуть прийматися по окремим позиціям, навіть суттєвим, коли керівники підприємств – видатні менеджери. Але для прогресивного розвитку продуктивних сил, що відбивається і у розвитку нових форм підприємництва, потрібні системні зміни у системі правил як конкретних форм виробничих відносин, їх характеру. Ця проблема може бути вирішена тільки на рівні керівних органів країни і перш за все на законодавчому рівні.

Класиками марксизму при аналізі капіталізму вільної конкуренції було науково обґрунтовано, що виробничі відносини у своєму розвитку закономірно відстають від потреб подальшого, прогресивного розвитку про-

дуктивних сил. Відсутність альтернативних варіантів зайнятості й обмежень, тобто суспільного контролю, законів за використанням праці в цей період закономірно вело до того, що економія на заробітній платі, підвищена експлуатація виступали в якості факторів переваг у конкурентній боротьбі та отримання прибутків. В силу цього в суспільстві на визначеному етапі набирали силу різного роду протиріччя, протистояння, конфлікти, невирішеність котрих зумовила розвиток робочих та комуністичних партій, революцій. Суттєві зміни у системі виробничих відносин, їх характеру, що приймає форму реструктуризації їх організаційних форм, правил може набути рис соціальних реформ, як це було, наприклад, у розвинутих країнах наприкінці XIX початку XX ст. або соціальних революцій.

Сьогодні вже зрозуміло, що реструктуризація виробничих відносин шляхом соціальної революції, сутність якої в контексті діалектичного методу полягає в тому, що вона до попереднього етапу є антитезисом, не вирішує питань динамічного прогресу продуктивних сил. Радянському Союзу, в якому, безперечно, були визначені соціальні досягнення, так і не вдалося випередити капіталістичний засіб виробництва по продуктивності праці. Сьогодні, на наш погляд, вже зрозуміло, що незалежно від характеру реструктуризації виробничих відносин (принципові або докорінні зміни), - це надзвичайно складний процес. Цей процес, як і в загалі як будь-який процес праці, потребує усвідомленого відношення, постановки мети, визначення робочих понять, технологій, організації і організаційних структур, управлінців і фахівців, оцінки результатів (продукції) і праці цих управлінців і фахівців. Складність процесу прийняття нових правил в контексті розвитку економічної діяльності обумовлена і тим, що він пов'язан з розподілом ресурсів, визначенням кому і скільки працювати, розподілом і перерозподілом доходів, що визначають життєвий рівень кожної людини, сім'ї, добробут та інвестиційні можливості країни, корпорацій.

Постановка, прийняття та введення в дію нових або удосконалення існуючих правил – це праця конкретних осіб. В ситуації, коли ті, хто приймають правила і впроваджують їх в життя, створюють законодавчі основи економічної діяльності не несуть за це реальної відповідальності, коли в суспільстві не проводиться обов'язкова експертиза проектів законів (правил) в контексті ефективності виробництва, ефективної зайнятості та балансу інтересів в суспільстві, в корпораціях тощо, тоді законодавство завжди буде недосконалим, а країна буде відноситись до країн з низьким рівнем розвитку інститутів, низьким рівнем ефективності корпорацій, дій влади і високим рівнем корупції.

У рейтингу Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) за 2009-2010 рр. Україна посіла 120-у позицію серед 133-ох країн за оцінкою ефективності інституціонального середовища (державних і приватних інституцій), що на 5 позицій стало гірше у порівнянні з попереднім періодом оцінки. За рейтингом державних і приватних інституцій Україна знаходиться поряд з Нікарагуа і Монголією [3]. На думку представників бізнесу найбільше зниження оцінки відбулося у сфері ефективності дій уряду, роботи державних інституцій загалом. Серед факторів, що перешкождали розвитку бізнесу в Україні у 2008-2009 рр. і 2009-2010 рр., на перше місце було поставлено нестабільність політики, на друге – доступ до фінансування, третє місце займала корупція [3].

Низька якість державних і приватних інститутів перешкоджає ефективному розвитку корпорацій. Низька якість інститутів має різні форми. Однією із таких форм є взагалі відсутність інститутів, на підставі яких формуються виробничі відносини, їх характер, а тем самим умови створення та розвитку корпорації. Мова йде перш за все про наявність механізмів гарантій щодо схоронності та цільового використання вкладів акціонерів. Специфікою корпорації, як вже відмічалось, є те, що вона засновується на централізації капіталів, різного роду цінностях громадян та юридичних осіб. В силу великої кількості акціонерів і того, що вони не приймають участі у процесах реального функціонування корпорацій, тобто не можуть здійснювати реальний контроль за схоронністю та цільовим використанням своїх вкладів, виникає необхідність у загальних, законодавчих механізмах гарантій щодо схоронності та цільового використання вкладів.

Механізми гарантій можуть мати різні форми. Це залежить від моделі корпоративного управління. У США, де ринок цінних паперів є головним джерелом формування статутного капіталу корпорації, в якості гаранту схоронності та цільового використання вкладів акціонерів в період інкорпорування виступає, як правило, комерційний банк. Банк відповідно до техніко-економічного обґрунтування акціонерного товариства видає кошти керівникам корпорації на створення підприємства або підприємств як виробничих структур. У Німеччині, з її орієнтацією на банківський та між корпоративний контроль, існує інший порядок схоронності та цільового використання коштів інвесторів. В законі про акціонерні товариства (стаття 33) «Контроль за створенням товариства. Загальні положення» передбачено наступні норми:

1. Члени правління і наглядової ради повинні контролювати хід застосування товариства.
2. Крім того, контроль здійснюється одним чи декількома ревізорами в тих випадках, коли:
 - 1) член правління чи наглядової ради є одним із засновників;
 - 2) при застосуванні товариства за рахунок члена правління чи наглядової ради були отримані акції;
 - 3) член правління чи наглядової ради обумовив для себе особливі переваги чи відшкодування витрат і оплату на створення товариства чи підготовку до створення;
 - 4) застосування товариства пов'язане з майновими внесками і придбанням майна.
3. Ревізорів призначає суд по заслуховуванню промислово-торгової палати. На рішення може бути негайно подана скарга.
4. Ревізорами, якщо не вимагаються спеціальні знання, можуть бути призначені:
 - 1) особи, котрі досить досвідчені і обізнані в бухгалтерії;

2) спеціальні організації, з числа законних представників яких щонайменше один досить досвідчений і обізнаний у бухгалтерії.

5. Ревізором, що перевіряє порядок заснування товариства, не можна призначати особу, що не може бути ревізором. Те ж саме стосується і осіб і організацій, на яких мають визначальний вплив засновники товариства чи особи, за рахунок яких засновники одержали акції [3, с.94-95].

Закон про акціонерні товариства Німеччини чітко орієнтує засновників корпорації на розвиток корпоративного виробництва. Законодавством передбачено, що процес інкорпорування повинен тривати не більше двох років, від моменту заяви про створення акціонерного товариства до серійного випуску продукції. З налагодженням серійного виробництва знову скликаються загальні збори, де обираються керівні органи на постійній основі.

Механізми гарантій щодо схоронності та цільового використання засобів, що сформовані за розміщенням акцій, в дійсності – це одні із механізмів специфікації та захисту прав власності, що утворюють загальні інституційні основи розвитку ринкової економіки, підприємства, в тому числі і корпорацій. Тільки за умов наявності механізмів гарантій можливі реальні ринкові реформи, демократизація суспільства та відносин власності, розвиток корпорацій, що в свою чергу забезпечують вирішення проблем ефективної зайнятості, заробітної плати, добробуту громадян та країни, соціально-економічний прогрес у суспільстві.

В Законі України «Про господарчі товариства», у рамках якого на декількох сторінках розглядаються проблеми створення і функціонування акціонерних товариств, мова про гарант взагалі не йде. Це стало в Україні однією із основних причин феномену «фінансових пірамід», акціонерних товариств типу ВАТ «МММ». В Законі України «Про акціонерні товариства», проект якого обговорювався більше 10-ті років, ситуація з механізмами гарантій покращена, але не настільки, щоб процеси інкорпорування набрали силу і стали каталізаторами економічного зростання якісного типу. По-перше, закон має той недолік, що зберігає особистий режим інкорпорування в процесах приватизації. По-друге, Закон (стаття 9) у разі заснування акціонерного товариства передбачає механізм гарантій лише для першого розміщення акцій. Перший випуск акцій закон дозволяє розміщувати тільки серед засновників акціонерного товариства [4].

Безперечно, вказаний порядок створення акціонерного товариства вирішує окремі питання створення акціонерних товариств. Але як це пов'язано з розвитком корпоративного виробництва, вирішенням таких народногосподарських проблем, як створення нових робочих місць, конкурентоспроможність технологій, акумуляція вільних коштів в Україні і перетворення їх на капітал? Чіткої відповіді нема.

Висновки. Корпорація – це складне соціально-економічне утворення, основу якого складає низка інститутів. Інститути за своєю сутністю є організаційними формами виробничих відносин. Інкорпорування передбачає законодавчо визнаний порядок, існування низки інститутів, що забезпечують централізацію вільних у країні коштів, перетворення їх у нові фактори виробництва та забезпечують вирішення народногосподарських проблем. Серед низки інституціональних основ корпорації перше чергове значення мають інститути або механізми гарантій щодо схоронності та цільового використання засобів за розміщенням акцій. Саме за підставою цих механізмів встановлюються виробничі відносини, зорганізуються стимули до використання вільних коштів у розвитку виробництва. Україна тільки почала розбудовувати механізми гарантій відносно розвитку корпорацій як структур розвитку корпоративного виробництва.

Список використаних джерел

1. Введение в институциональный анализ : учеб. пособие по курсам «Общая экономическая теория» и «Институциональная экономика» / под ред. В. Л. Тамбовцева. – М. : Экон. фак. МГУ, ТЕИС, 1996. – 171 с.
2. Encyclopedic dictionary of business terms / Wilbur Cross. – Englewood Cliff, New Jersey: Prentice Hall, 1995. – 472 p.
3. Звіт про конкурентоспроможність України. [Електронний ресурс]: опубліковано Фондом «Ефективне Управління» у співробітництві зі всесвітнім економічним форумом. – К., 2010. – Режим доступу: www.feg.org.ua/docs/Competitiveness_report_2010_ua.pdf.
4. Акционерное общество и товарищество с ограниченной ответственностью: сб. зарубеж. законодательства / сост., отв. ред. и автор вступ. ст. В. А. Туманов. – М. : БЕК, 1995. – 290 с.
5. Закон України «Про акціонерні товариства». Із змінами і доповненнями станом на 21.01.2011 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lawportal.net.ua/zakon-ukrainy-ob-akcionernyx-obshhestvax.html>.